

I. LÁSZLÓ ALAKJA A KÖZÉPKORI FORRÁSOKBAN

SZEGFŰ LÁSZLÓ

„Magnus király halálának hallatára Magyarország nemeseinek nagy sokasága gyülekezett össze testvérénél, Lászlónál, és közös egyetértéssel, egybehangzó óhajjal, és egyező akaratallal megválasztották egy szívvel-lélekkel az ország kormányzására, sőt valósággal kényszerítették rá buzgó és sürgető kérésükkel. Mindnyájan tudták ugyanis, hogy ő erények ékességével teljes, hogy hitében katolikus, kegyességében kiváló, adakozásban bőkezű, jótékonyságban jeleskedő. ... Isten félelme lebegett szeme előtt mindig, minden ítéletében, de legfőként azokban a bűnügyekben, amelyekben véres megtorlást vagy büntetést ír elő a törvény. Valami isteni sugallattól megvilágosítva tudatában volt annak, hogy nem annyira az uralkodó uralkodik, inkább őfölte uralkodnak. Ezért minden ítéletében enyhítette a törvények szigorát, mindig az irgalmas szelídséget alkalmazta. Ő volt a szerencsétlenek vigasza, az elnyomottak támasza, a kicsinyeknek kegyes atyja, az árváknak védőpajzsa. Győzedelmes, nagyra becsült, hírneves országgyarapító volt, nem annyira e nevek értelme, mint inkább tetteinek valósága szerint, mert gyarapította Magyarország államhatalmát.”¹

Hajdani — 900 esztendje történt — eseményeket idéz a jótollú krónikás logikus, szép összefoglalását adva mindannak, amit százada I. Lászlóról tudott, neki tulajdonított, nevéhez kötött. A jeles királyhoz fűzött regék, mondák, hagyományok köre azóta is egyre gyarapodott, grandiózus személyéről alkotott képünk mind csiszoltabb, formásabb, teljesebb lett. Ma már plasztikusan rajzolódik ki előttünk a nagy uralkodó alakja, aki az anarchikus-káotikus évtizedek során fellazult, szétzilálódott társadalmat visszakényszerítette a kereszténység jármába és a feudális termelés menetébe, ugyanakkor megvédélmezte az országot, „lezárta a gyepükapukat” mind a szomszédos nagyhatalmak feudális expanziója, mind a keleti nomádok portyázó, kalandozó csapatai előtt. A magyar feudális állam az ő uralma idején szilárdult meg. László király nagy történelmi személyiség volt a szó marxista értelmében — ezt ma már világosan látjuk. De hogyan látták őt a kortársak, miképp tükröződik személye az egykorú vagy közel egykorú forrásokban, milyenek ismerte őt a középkor embere?

I. Hazai krónikáink tudósítása szerint ekkoriban komoly konfliktusba keveredett az ország Bizánccal, amely a magyarok belső ellentéteinek felszításával igyekezett kivágni magát szorongatott helyzetéből. Azt várnók tehát — joggal —, hogy a bizánci forrásokból részletes felvilágosítást kapunk az egykorú eseményekről, személyekről. A feltételes mód mutatja, hogy várakozásunk nem elégülhet ki. Néhány szórványadaton kívül egyébbel nem szolgálnak Konstantinápoly historikusai.

Nagy figyelmet szentelnek a sztyepei népeknek,² de nem tudnak semmit ezek Magyarország elleni akcióiról.

Megtudhatjuk, hogy Szardiké sztratégusza, Románosz Diogenész — a későbbi császár — 1067 előtt a szaruomaták szövetségét kereste a hatalom megszerzését célzó tervei kivitelezéséhez. Egy a probléma csupán: a kiváló szerző — MICHAEL ATTALEIATRÉS — a németeket éppúgy e néven nevezi, mint a magyarokat. (De talán még a besenyők is e terminus mögé értelmezhetők!)³

Történik utalás I. Géza királynak Niképhorosz Botaneiatész császár unokahúgával, Szünadénével kötött házasságára,⁴ de a dinasztikus kapcsolat politikai súlyának felvetése nélkül.

Mánuelnek déli végeink ellen vezetett egyik hadjárata kapcsán említik, hogy visszaserzett bizonyos ereklyéket, amelyeket korábban a magyarok zsákmányoltak a birodalomból. Ez talán lehetne célzás a magyar krónikákban előadott 1071/72-es háborúságra is.⁵ Ámde tudjuk, hogy I. István is hadakozott a számbajöhető területen — sőt onnan ereklyéket (pl. szent Györgyét) is hozott zsákmányként;⁶ másrészt a bizánci források — szinte kivétel nélkül — tudósítanak egy 1059-ben lezajlott magyar—görög összecsapásról is,⁷ amelyben ugyancsak elorozhatták e kegytárgyakat.

Valószínűsíthetjük továbbá mindazt, amit Salamon kun kapcsolatairól tudunk. Elbeszéli ugyanis, hogy a már számkivetésben élő király magyar csapatokkal vett részt a besenyők és kunok egyik Bizánc elleni hadjáratában.⁸

Viszonylag nagy számú forrás emlékezik meg Piroskáról, László király leányáról, aki feleségül menvén Ioannész Komnénoszhoz, Eiréné néven császárné lett.⁹ De csak IOANNÉSZ KINNAMOSZ tudja, hogy ő László leánya.¹⁰ (Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az ő genealogiai felkészültsége is roppant hiányos, pl. Álmos herceget és Kálmán fiát, II Istvánt testvéreknek tartja, ugyanakkor mindkettőt László fiának tekinti.¹¹ Kései híradás szólni megkérésének részleteiről.¹² Megtudhatjuk azt is, hogy ő alapította a Pantokrátornak szentelt bizánci monostort.¹³ Csodás szárnyalású költemények emlékeznek meg róla halála után,¹⁴ s a bizánci egyház — Kszéné szerzetesnén — szentjei sorába iktatta (ünnepe aug. 13-án van).¹⁵ Atyjáról, Lászlóról azonban vajmi keveset tudunk meg a bizánci kútfőkből.

2. Érthetően a szlavóniai, horvátországi hódítások állnak az Adria-melléki népek érdeklődésének homlokterében. Színes palettával festik le a Zvoimir halála után bekövetkező belső anarchiát, hatalmi harcokat. És — a magyar forrásoktól eltérően, amelyek szerint László nővére, Zvoimir özvegye hívta Szlavóniába — azt állítják, hogy az egymásra acsarkodó horvát főurak egy csoportja vette rá a magyar királyt a hódításra.¹⁶ A magyar támadással egyidejűleg a normannok is előzőn- lessel fenyegették Dalmáciát, ezért Bizánc — jogai fenntartásával — kényetlen volt azt Velencének átengedni.¹⁷ Tisztában vannak azzal is, hogy László hódításának megszakadását a „szkithiai népek” — talán Bizánc sugallatára történt — pusztító betörése idézte elő. De a magyar király összeszedve seregeit, s „férfiasan rajtuk ütven” kevés híján elpusztította őket.

Talán az isztriai remetekultusz — amely, mint látni fogjuk, Salamont is kiszajátította — adta az ötletet THOMAS SPALATENSISNEK azon megjegyzéséhez, mely szerint László e hadjáratok után birtokaira (dominium) vonult vissza, s a hatalmat átadta Kálmánnak, aki igen „marcona lelkületű férfi volt”, s fegyveres kézzel fejezte be László hódító terveit.

Bár e források nem egykorúak, annyit megállapíthatunk belőlük, hogy László megfontolt, körültekintő politikus, jó — és szerencsés — hadvezér, kemény, férfias katona-uralkodó volt, talán némi aszkétai hajlammal.

3. A másik hatalmi súlypont — a német császárság — históriászerzői is elsősorban saját problémáik — az investitúra-harc és az ebből eredő belső megosztottság — oldaláról közelítik meg László alakját.

Mivel a szembenálló felek mindegyike igyekezett mind több szövetségesre szert tenni, érthető az a diplomáciai élénkség, amelynek egykorú dokumentumok sorát köszönhetjük: VII. Gergely pápa három levelet is intéz Géza herceghez (jóllehet már király, mégis következetesen *dux*-nak címzi: a pápai politika tehát számolt Salamon esetleges restaurációjával is!),¹⁸ elutasító választ ad Salamonnak (*rex*),¹⁹ és intvén sajnálkozását fejezi ki Judit királynénak (*regina*).²⁰ Sajnos a levelek egyikében sem ejt szót Lászlóról. Más — a magyar ügyeket is érintő — e témában íródott levelek sem térnek ki rá,²¹ legfeljebb egy-egy utalásból gyaníthatjuk, hogy tudnak róla (vagy Gézáról?).²² E források minden egyes darabja elítéli Salamont.

Közel egykorú tudósításból tudunk az 1074. évi császári hadjáratról, amelyet IV. Henrik (aki nővére, Judit révén a sógora volt) Salamon érdekében indított, s amelyet — a magyar krónikák szerint a hercegek (Géza és László) fondorlata révén²³ — baljós előjelek kísérték. Így aztán dolgvégezetlen tért meg Wormsba.²⁴ Innen szándékozik a következő esztendőben hadat indítani Magyarországra, de — közbejött fejlemények miatt — végül kénytelen a magyarok ellen gyűjtött sereget Szászország ellen küldeni, míg a magyarok körülzárva tartják Salamont [Pozsonyban?].²⁵ Sógóra megsegítésére csak Burchard [halberstadti] püspököt utasítja a császár.²⁶ IV. Henrik belső ellenzékének kapcsolatkeresését érzékelteti az a híradás, amely elmondja, hogy Eggbert gróf — levert lázadása után (1078) — feleségével és híveivel Magyarországra menekült.²⁷

A magyar krónikák szerint ezeknek az eseményeknek már László a főszereplője, az ellenfél írástudói mégsem tesznek — halovány — utalást sem erre.

Részletesebb információnk van László királynak Rudolf sváb herceghez fűződő kapcsolatairól, akit a németek királlyá választottak 1077. tavaszán. A következő év pünkösdjén megjelentek a francia király [Fülöp] küldötteivel együtt László követei is Goslarban, hogy segítséget ígérjenek neki a császár ellenében. A krónikás szerint „ámbar nem úgy, ahogyan ígérték, de valamennyien véghezvitték” azt, amit ígértek.²⁸ Feltehetőleg a fentiekkel van összhangban az a rövid feljegyzés, mely szerint „a magyarok királynának serege előzönlötte a határokat” — ti. a birodalomét — 1079-ben.²⁹

Részletes beszámolóink van István [és társai] szentté avatásáról, amelyet megelőzőtt Salamon börtönbe vetése. Az exkirályt ekkor szabadlábra helyezték, hogy feleségéhez, Judithoz mehessen Regensburgba, jóllehet erre — a kor erkölcsi felfogása szerint — mindketten méltatlannak bizonyultak: „Ugyanis az asszony és ő kölcsönösen nem tartották be a házassági szerződést — írja a krónikás, egy pápapárti szerzetes —, sőt az apostol [szavai] ellenére sem félték kölcsönösen csalni egymást.”³⁰ Mégis kénytelen elismerni, hogy a „parázna Salamon” férfiasan küzdve, az ellenség soraiban hihetetlen vérontást vívén végbe halt hősi halált egy, a bizánciak ellen indított hadjárat során.³¹ Nem sokkal később már akad olyan vélemény is, mely szerint Salamont az övei ölték meg.³²

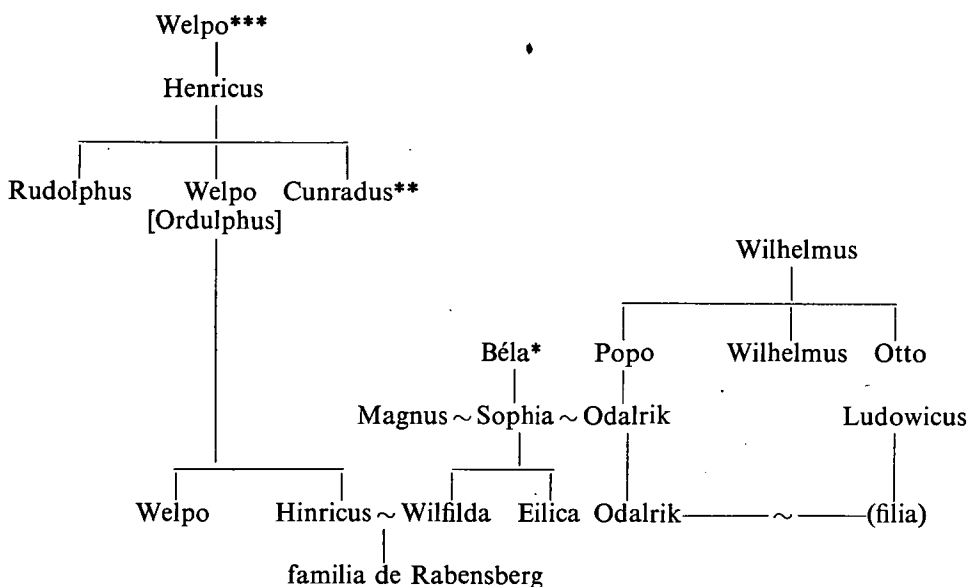
Ugyanebben az esztendőben — 1087-ben — a német királyság hercegei Speyeren, a birodalmi gyűlésen a pápa pártjára álltak. Megjelentek itt László király követei is, s megígérték a király nevében, hogy húszezer katonával segítik a császár ellen lázadókat. Az expedícióra nem került sor, ellenben 1090-ben a császáriak körülzárták és megölték Hermann metzi püspököt, s „Berthold herceget, Rudolf sváb király fiát is, akinek nővére, a magyarok királynéja ugyanezen hónapban halt meg.”³³

A horvát hódítás miatt a pápasággal összeütközésbe kerülő László hamarosan kapcsolatot talál IV. Henrikkel. Erre egy közvetett forrásunk van, amely szerint Welf bajor hercegnek sikerült egy, a két uralkodó között 1092-ben tervezett, megbeszélést megakadályoznia. A krónika folytatása, amelyben a szerző a magyarokat

sújtó istencsapások sorozatáról tudósít — ti. egy hegy a Dunába omlott, ami pusztító árvizet okozott, másutt hatalmas tó keletkezett, megint másutt egy tóból hegy emelkedett ki hirtelen, a Tisza három napig vérrel folyt, s mindez olyan elementáris energiájú mennydörgés és villámlás közepette, s oly félelmetes erejű földrengéssel járt együtt, mintha az ország akart volna elsüllyedni —, lehet arra következtetni (egyéb források mellett), hogy a két uralkodó között mégis kialakult a kontaktus.³⁴ Megtudjuk azt is, hogy az egész beháború 1094-ben egyezséggel ért véget, melynek hatálya Magyarországra is kiterjedt.³⁵

Majd minden forrás megemlékezik László király haláláról.³⁶ Közülük egyesek azt is tudják, hogy László nővére, Sophia is ebben az esztendőben végezte be életét,³⁷ továbbá eltávozott az élők sorából Henrik palotaispán és Liutpold őrgróf is.³⁸

A másik forráscsoport, amely figyelembe vehető: nővére, Sophia házasságaiból keletkezett rokoni kapcsolatok nyilvántartásai:

(*** bajor herceg Nagy Károly és Német Lajos korában; ** bajor hercegek I. Henrik és Nagy Ottó idején; * az áttekinthetőség kedvéért I. Béla többi gyermekét nem jelöltük. Egyébként megjegyzendő, hogy a Rabensbergi familia családfáján komoly kronológiai csúszás mutatható ki.³⁹ Sokkal biztosabb fogódzót nyújtanak a másik ágon keletkezett — Sophiának Magnus szász herceggel kötött házasságáról,⁴⁰ illetve első házasságának történetéről szóló⁴¹ — források.)

Összegezképpen elmondhatjuk, hogy a német birodalomban keletkezett forrásanyagból nagyon ösztövére László-kép rajzolódik elénk, de ezekből mégis kiderül annyi, hogy nagyvonalú, vallásos, szövetségeseihez hű, kitartó és következetes ember,⁴² szavát, vállalt kötelezettségeit álló,⁴³ serény és jóságos,⁴⁴ kegyes cselekedetű,⁴⁵ életű⁴⁶ és emlékü⁴⁷ uralkodó volt. Ha azonban azt is hozzátesszük, hogy ezt a képet többnyire Lászlóval szimpatizáló forrásokból kapjuk, a szép tabló némileg elhalványul.

4. Lászlót rokoni szálak fűzték a cseh uralkodóházhoz is, tehát azt remélhetnénk, hogy e területen is bővebben „buzognak” a források. A dolog nem így áll:

kevés a forrás, s ezek is — mint az eddigiekben is láthattuk — elsősorban a saját történetük, problémáik kapcsán ejtenek néhány szót a magyar királyról.

Az egykorú COSMAS, prágai püspök legfőbb gondja a prágai főpapi szék jogainak biztosítása. Részletesen beszámol a maguntiai zsinatról (1086), ahol IV. Henrik — a nevére hamisított oklevélben —, elődei példájára, megújította Prága egyházi jogait körülírva határait is. Ebből bonyodalmak támadtak: a cseh herceg ugyanis felülbírálván a döntést, saját elképzelése szerint alakította ki a morva püspökséget. Gebhard — más néven Jaromir — püspök sértett önérzettel a pápához készült panasztételre. Átutazóban Magyarországon odajárult László király elé is sérelmével (1090). Ám „nem ismerte fel, ó jaj! — sóhajt fel a krónikás — mily közel jár hozzá a végzet”, ugyanis aznap, amikor a királyhoz ment — aki feltehetőleg Visegrádon tartózkodott⁴⁸ — súlyos betegség szállta meg. A király hajón küldte Esztergomba, ahol aztán hetednapra meghalt.⁴⁹ (Hogy természetes halállal halt-e, az vitatható!)

A század utolsó évtizedének elején II. Vratiszláv és fia, Bretiszláv között dúló belháborúság, hatalmi harc békével ért véget. A herceg — Bretiszláv — mégis tanácsosabbnak ítélte elhagyni hazáját, s híveivel Lászlónál keresni menedéket. László kegyesen fogadta rokonát, bőkezűen megajándékozta, s Trencsén mellett engedett át egy vadakban gazdag területet híveinek, őt magát pedig a király udvarban látta vendégül. Mikor pedig atya és nagybátyja meghaltak, László a cseh királyság trónjára ültette őt.⁵⁰

E néhány epizódból mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy László jellemes, igazságos, nagy problémaérzékenységű ember hírében állhatott. Pár vonással is bőkezű, nagyvonalú, segítőkész uralkodónak rajzolják e források.

5. Viszonylag nagyszámú lengyel forrás foglalkozik László korával, de sajnos ezek néhány csomópont — Merész Beloszláv vitézsége, szent Szaniszló meggyilkolása, Wladiszláv Hermann második házassága, Zbigniew lázadása — körül kristályosodtak ki, mennyiségük pedig nem a források sokrétűségéből, hanem egymásra épüléséből adódik.

Lászlót érintő legfontosabb információink egyike az egykorú szerző, ANONYMUS GALLUS tollából származik. Elmondja: „László kora ifjúságától Lengyelországban nevelkedett, szokásaiban és életmódjában a lengyelekhez vált hasonlóvá.”⁵¹ E források II. Boleszlávot úgy mutatják be, mint a lengyel nagyhatalom megteremtőjét, aki a szomszédos népeket állandó háborúval zaklatta,⁵² s Lengyelország határait Magyarország felé is a Dunáig akarta kiterjeszteni.⁵³ László királyt is ő segítette hatalomra Salamonnal szemben.⁵⁴ Ez a háború apokaliptikus méreteket ölt egy-egy szerző színezésében: hullahegyek nehezítik meg Boleszláv útját a szorosokon át, Salamon százezer arany talentumot ígér neki, ha visszafordul, mire Boleszláv hetykén jelenti ki: „A lengyeleket nem az gyönyörködteti, ha aranyat birtokolhatnak, hanem az, hogy aranyat birtoklók fölött uralkodhatnak! Nem is illik királyokhoz házaló kereskedéssel foglalatoskodni, akiknek inkább fegyverre van szükségük, semmint veritékes fáradozásra.”⁵⁵ A sok háborúzásra végül is ráfizetett Boleszláv: a harcokba belefáradt katonái — bizonyos források szerint asszonyaik hűtlenkedéséről keltett valós vagy álhírektől is sarkallva⁵⁶ — hazaszőkdöstek táborából. S mert emiatt Boleszláv megtorlásokkal élt, Sztaniszláv krakkói püspök egyházi átokkal sújtotta őt. A felbőszült uralkodó erre a szembehelyezkedő főpapot katonáival felapítottatta. Az egykorú forrás nem menti ugyan Boleszláv tettét, de határozottan árulónak nevezi a püspököt.⁵⁷ Az egyházi propaganda hamarosan eléri, hogy egyoldalúan a királyt bélyegzi vétkesnek mindenki.⁵⁸ Nem ilyen eltérő a vélemény a magyarországi számkivetésre érkező Boleszláv fogadtatását illetően. A források egybehangzóan állítják, hogy László örült érkezésének, fájjalta, hogy megfosztották őt trónjától, tiszteletteljesen fogadta, úgy

„mint vitéz a fejedelmet, vagy herceg a királyt, vagy mint király a császárt köteles fogadni”, pedig Boleszlávnak ekkor már „még egy paraszt sem engedelmeskedett”. László lováról leszállva, alázatosan közelített hozzá, s jámborul várapozott.⁵⁹ Boleszláv azonban e baráti fogadtatásra dölyfösen válaszolt: lováról le sem szállva, mint valami hűbéresét, csókolta meg Lászlót, s így üdvözölte. A magyar királyt bántotta ugyan az eset, de nagyvonalúan fátylat borítva a történetekre nagyszerű ellátásról gondoskodott a számkivetett uralkodó számára, s testvérként kezelte.⁶⁰ Ámde nem így a magyarok, akiket titkon sértett a királyukat ért megaláztatás: ők — az egykorú forrás tudósítása szerint — szépen megmérgezték Boleszlávot.⁶¹ Az tény, hogy a lengyel exkirály hamarosan meghalt,⁶² bizonyos ismeretlen kórtól sorvadozva,⁶³ búskomorságba esvén talán öngyilkos lett⁶⁴ [mint a bibliai Júdás]. Kegyetlen büntetéssel sújtja őt isten a Długosz-féle *Szent Sztaniszláv-vita* szerint: örülten bolyong úttalan utakon míg elfáradván elterül; a haldokló királyt végül hűséges kutyái marcangolják szét.⁶⁵ Olyan változatai is ismertek mondájának, amelyek bűnbánatot tartó vezeklőként állítják elélnk alakját, aki végül szent életet élve halt meg,⁶⁶ s még sírkövébe is megbocsátásért esdeklő verset vésetett.⁶⁷

Halála után árván maradt fiát, Mieskót, László atyai szeretettel neveltette, gondosan készítette fel az uralkodói hivatásra,⁶⁸ majd Wladiszláv Hermann kérésére visszaengedte Lengyelországba, ahol hamarosan megmérgezték.

Fontos híradás — amelyre még visszatérünk — a *Lengyel—Sziléziai Krónika* tudósítása Wladiszláv Hermann ájtatos cselekedeteiről, amelyeket fiú utód születése érdekében művelt.⁶⁹ E fohászokat és esdekléseket végül siker koronázta, felesége — bár ő maga a szülésbe belehalt — fiú örökössel örvendeztette meg a lengyel uralkodót.⁷⁰

Wladiszláv Hermann nem sokat bánkódott felesége halála fölött, hanem — amint tehette — ismét megházasodott. Ottó bámbergi püspök titkos diplomáciai manipulációinak eredményeként⁷¹ elvette feleségül Salamon magyar király özvegyét, IV. Henrik császár hűgát (1088) nem kis politikai pálfordulásról tévén tanuságot.⁷² Később mégis, amikor egyik ágyasától született fia, Zbigniew, fellázad ellene (nádora, Siecieh visszaélései miatt), Lászlót hívta segítségül, aki bele is avatkozott a küzdelembe, de állítólag nem nagy eredménnyel, mert közben a felek kiegyeztek egymással.⁷³

Elmondhatjuk tehát, hogy a lengyel források László-képe eléggé színes, de sajnos ezen a tablón már nagyon sokat igazítottak kései átfestők ecsetjei. Ezek szerint László nagyszívű, a bajba jutottakkal együttérző, rokonságát szerető, nagyvonalú, megfontolt, következetes, a háláról meg nem feledkező, alázatos és jámbor uralkodó volt.

6. A lengyel kútfők között szerepel egy félig-meddig magyar mű is, az ún. *Chronica Hungaro—Polonica*, amely sehol nem található zavaros fejtegetéseivel hívja fel magára a figyelmet. Elmondja, hogy I. Béla királynak öt fia volt, sorrendben: Albert, Jesse, Columan, Salamon, Ladislaus, akik közül Lászlót Miciszláv, Galícia hercege, örökbe fogadta, s utódává tette összeházasítva őt saját leányával. Béla halála után Albert a király — uralma idején meghal Coloman és Jesse. Ő maga öt év múlva hal meg utód nélkül. Ketten maradnak tehát: László Galíciában, Salamon pedig Szlavóniát kormányozva.⁷⁴

Ezzel máris „hazaérteztünk”: nézzük meg, mit tartogatnak számunkra a hazai források László király személyiségét illetően.

7. Nagyon szűkében vagyunk az egykorú hazai forrásoknak is — ezt előre kell bocsátanunk. VII. Gergely pápa leveleiből értesülünk ugyan arról, hogy Lászlót választással emelték a királyságra,⁷⁵ de lényegében nem László-képet rajzol, hanem a pápai elvárásokat közli Lászlóval: legyen szent Péter hű szolgája, igazságos, erkölcsös, az özvegyek, árvák, zarándokok gyámola, és főképp az egyház védelmezője.⁷⁶

Nem lehetnek irányadók oklevelei sem. Már csak azért sem, mert a nevére szignált tizenkét oklevelünkben nyolc hamisnak bizonyult, egyet pedig nem ő adott ki (Zágrábi okl.). Az eredeti okleveleiben „ego rex Ladislaus”-nak írja magát, s ez minden, amit önmagáról elmond; a hamisítványok „piissimus”-nak, „Christianissimus”-nak, „gloriosissimus”-nak, „religiosus”-nak, „nobilissimus”-nak etc. titulálják, de ezek is csak közhelyek.⁷⁷

A somogyvári apátság alapítása talán az egyetlen, amelyhez érdemesnek látszik némi kommentárt fűzni. Ehhez a forráshoz vonhatók ALBERICUS világkrónikájának töredék-információi is. Ez utóbbiból csupán annyi derül ki, hogy a somogyvári monostor László előtt igen nagy, ha nem a legnagyobb kegyben állt.⁷⁸ Talán magyarázatul szolgálhat erre Wladiszláv Hermann már idézett példája, aki sokáig hiába várt fiú örökösre, míg végül Franko püspök ösztönzésére a provancei szent Gál konventjét kérte fel: imádkozzanak, hogy „az úrtól és szent Egyedtől termékenységet nyerjen”. A bójt, könyörgés, szolozmázás, körmenetek és istentiszteletek — amit a szerzetesek búsas ajándékok fejében végeztek — végül meghozták gyümölcsüket: a lengyel királynak — mint tudjuk — 1087-ben fia született (III. Boleszláv).⁷⁹ Igen nagy a valószínűsége annak, hogy Lászlót is hasonló kívánság vezette az alapításra: Somogyvár ugyanis szent Egyed tiszteletére lett szentelve. Talán a fiú utód utáni vágya volt szubjektív indítéka más irányú levelezésének is, pl. a montecassinói apáthoz írt sorainak, amelyekből fontos adalékokat ismerhetünk meg. Bevallja, hogy a világi hatalmat nem lehet bűn nélkül gyakorolni, hogy zárandokokat kérdez ki; hiszi, hogy harcaiban isten segítette; vallásos, hatalmas javadalmakat ad az egyházaknak, továbbá ereklyéket kér (és talán kicsit dicsekszik is) ebben a levélben.⁸⁰

Törvényeiből (bár a király megnevezése és az intézkedések között némi ellentmondás van, pl. a második törvénykönyv bevezetőjében „piissimus”-nak, „legkegyesebbnek” titulálják, az első intézkedése már akasztófára juttatja azt, aki egy tyúknál komolyabb értéket lop⁸¹) egy világos fejű, céltudatos, következetes, de nem esztelenül szigorú vagy kegyetlen uralkodó képe rajzolódik ki előttünk, aki tudja, hogy mit akar, s szándékát azután minden eszközzel és erővel keresztül viszi. Vallásos bár, de nem fél a pápával sem szembehelyezkedni, ha érdekei úgy kívánják, amint ez a szabolcsi zsinat néhány határozatából vagy — később — II. Orbán pápa Kálmánhoz írt leveléből kitűnik.⁸²

Egykorú forrásnak tekinthetők *István király legendái* is, amelyek közül a *kisebb legenda* meséli el a szentté avatás lefolyását, de Lászlóról csupán annyit mond, hogy akkor a „jámbor emlékezetű László volt a király”,⁸³ Böbeszedűbb HARTVIK püspök, aki legendaszerkesztményében szinte szentként jellemzi Lászlót. Elmondja, hogy „díszes erkölcsökkel jeleskedett”, „az erények ragyogásával ékeskedett”, „teljesen átadta magát isten szolgálatának és dicséretének”, „megvilágosította őt a vigasztaló szentlélek”. Beleszövi a kanonizálás históriájába Salamon bebörtönzésének és kiszabadulásának történetét is, ami szerinte isteni intésre következett be csakúgy, mint a szentjobb feltalálása.⁸⁴ *Gellért püspök kisebb legendája* elmondja, hogy őt is László uralma idején kanonizálták, és a király a hercegekkel vitte a szent maradványokat az oltárra.⁸⁵ Ugyanezt ismétli meg a *nagyobb legenda* is.⁸⁶ Nem tartalmaz mást az *Imre legenda* sem az eseményekre vonatkozóan.⁸⁷

Valamivel több adatot tartalmaz az *Annales Posonienses*: megemlíti az 1068—74 közti fontosabb eseményeket (Belgrád, Mogyoród), Géza, majd László megkoronázását (1076-ban!), de az uralkodása alatt történetekből mindössze Salamon és László békekötéséről, az úr keresztjét sújtó villámlásról, a kanonizációkról és Salamon elbocsátásáról tud, illetve megemlíti László halálát.⁸⁸

László szentté avatása időszakában — s ezt kell a László-kultusz első csúcspont-

janak tekintenünk — elkészült két, egymástól alig eltérő *legendája*, amelyek azonban történeti magot alig tartalmazó hagiografikus munkák. Előadják, hogy László előkelő származású és már gyermekkorában kítűnt jelességével, neve is erre predestinálta, gyarapodott erkölcsben és erényekben, robusztus termetű volt, Salamon letartóztatta, keresztényi normatívák értelmében volt jó király, megvetette a világot, nyűgnek érezte az uralkodást, sokat alamizsnálkodott, csodákat tett már életében, szentté avattatja őseit, a szentföldre készült, de még elindult elcsendesíteni Csehországban egy trónviszályt, s onnan hazajövet érte utol a halál. Ezt követően csodák sorozata jelzi szentségét (gyógyulások, csillag-, tál-csoda stb.); 1192-ben avatták szentté ugyancsak csodák kíséretében.⁸⁹ A magyar vonatkozása e műveknek alig több, mint a HARTVIKTÓL és az ANNALES POSONIENSISBŐL megtudhattunk.

ROGERIUS is megemlíti Lászlót IV. Béla szent elődei között,⁹⁰ több oklevélben is hivatkoznak rá,⁹¹ *szent Margit legendájában* is szerepel, amint a szűz királyleánynak kinyilvánítja erényeit, de ezek új adattal nem bővítik eddigi ismereteinket.⁹²

Az első krónikás anyagot, amely korunkra maradt, KÉZAI SIMON mester tollából ismerjük meg. Kivonatszerű, rövid feljegyzéseiből kiderül, hogy András Salamon Béla és fiai beleegyezésével emelte királlyá. Béla halála után Salamon német támogatással szerzi meg a hatalmat, de támogatója, a német császár hamarosan hazamegy. Salamon Mogyoródnál vereséget szenved, s Szigetfőnél átkelve a Dunán Mosonba menekül, majd német földön kísérletezik sikertelenül seregtoborzással. Erre szerzetesi ruhában Fehérvárra jön, s alamizsnában részesül László kezéből, aki felismeri őt. Innen Polába szökik, ahol teljes nyomorúságban élve tengeti napjait, s így is hal meg. Felesége, a szűzi életű Zsófia [!], férje halála után az admonti kolostorba vonul. Salomont Géza követi, aki Vácott épített egyházában temetnek el, majd László következik több mint 30 évig, aki Váradon nyugszik. Az ő idejében Hétvárbán, a Kyrioleis hegyen szétverték a besenyőket, akik fosztogatásból tértek vissza, s úgy elpusztították őket, hogy állítólag írmagjuk sem maradt.⁹³ Látható, hogy ez a rendkívül szűkszavú közlemény is hemzseg a hibáktól (pl. Zsófia II. Béla leánya volt, Admontot 1125 körül alapították, László csak 18 évig uralkodott stb.).

A fentiektől kevesebbet mond a *Váradai Krónika* és a vele rokon szövegű *Zágrábi Krónika*, pedig ezek a helyek a László-kultusz központjai.⁹⁴

Hamarosan változás következik a „szent király” értékelésében. Az Anjouk tudatosan törekedtek a László—(lovag)kultusz kialakítására és terjesztésére: az ő képét veretik az első aranyforintra, a gyermek Nagy Lajos Váradra zárandokol, ugyanott bronzszobrot emeltetnek neki (amelyhez hamarosan újabb legenda fűződik), tiszteletére himnuszokat énekelnek, épületes beszédeket tarttatnak, ereklyetartókat készítenek, megjelennek az életét bemutató táblaképek és freskók a templomok falain, s ekkoriban szerkesztik meg azokat a krónikákat, amelyeket összefoglalóan *14. századi krónikakompozíciónak* nevezünk. Ezekben egyszerre olyan volumennel jelenik meg a 11. század második felének problematikája, hogy ez szinte az egész krónika harmadát teszi ki. Értesülünk soraiból arról, hogy László Lengyelországban született, beleegyezett Salamon megkoronázásába, majd bátyjával Lengyelországba ment, részt vett a kerlési ütközetben, ott megszabadított egy leányt. Később Csehországba és Oroszországba ment katonai segítségért, majd Vácott isteni intések sora érte, szétverte Mogyoródnál Salamon seregét, aztán jámborul elsiratta leölt ellenfeleit. Bátyját megkoronázta, ostromolta a Pozsonyba zárkozó Salomont (újabb csodás eseményel), de ellenfele katonáival jótékonykodott. Akarata ellenére királlyá választották. Zvoimir halála után elfoglalta Szlavóniát és Horvátországot. Egyezséget kötött Salomonnal, majd bebörtönöztette őt. Szentté avattatta Istvánékat és elengedte Salomont. Később szétverte a Salamonnal és nélküle betörő kunokat, letelepítette a hadifog-

lyokat. Hadat viselt orosz földön, Lengyel- és Csehországban. Felépítette a váradi egyházat, majd újabb cseh háborúba készülvén meghalt. Váradon temették el.⁹⁵

Lényegében ezt a forráscsoportot követik a kisebb, egyik típusba sem sorolható *krónikák*,⁹⁶ de erre épül MÜGELN HENRIK német nyelvű krónikája és az ennek alapján készült latin nyelvű *rimes krónika* is.⁹⁷

A mind tartalmában, mind terjedelmében impozáns, színes, sokrétű elbeszélés-sorozat THURÓCZI JÁNOS szó szerint vette át krónikájába,⁹⁸ az izzig-vérig humanista BONFINI pedig, bár sokat alakított rajta, lényegi változtatást mégsem hajtott végre benne.⁹⁹

Ezzel le is záródik a számításba vehető források sora, ámde a törökellenes harcokban a hazáját védő nép ajkán új meg új László-énekek keletkeztek, neve csatakiáltássá vált, egyre újabb és újabb motívumokkal gazdagították, bővítették mondáját.¹⁰⁰ Így a középkor alkonyával sem süllyedt a feledés homályába, sőt ma is legnagyobb történeti személyiségeink, nemzeti hőseink sorában tiszteljük, hiszen megvolt benne a tehetség ahhoz, hogy felismerje a történeti szükségszerűség vele szemben támasztott elvárásait, s ezekhez a követelményekhez igazítsa cselekedeteit.

JEGYZETEK

E dolgozat erősen kivonatolt változata a JGYTF Történettudományi Tanszékén 1977. 03. 26-án I. László királyról tartott megemlékezés alkalmából elhangzott előadásnak. Terjedelmi okokból kell lemondanunk a szakirodalom hivatkozásáról, továbbá egységesítésekre kényszerültünk az apparátusban is; így — néhány kivétellel — a forrásokat GOMBOS művében szereplő hivatkozási számmra utaljuk vissza, illetve az alábbi rövidítésekkel adjuk.

B. = BONFINI, A.: *Rerum Ungaricarum Decades*. [ed. FÖGEL—IVÁNYI—JUHÁSZ] II. Lipsiae, 1936.

C. = *Chronica Hungarorum* (fac. sim.), Bp. 1973.

F. = FEJÉR, G.: *Codex diplomaticus Hungariae*. I—XI. Budae, 1829—44.

G. = GOMBOS A.: *Catalogus fontium historiae Hungariae*. Bp. 1937—38.

K. = TOLDY F.: *Magyar szentek legendái a carthausi névtelentől*. Pest, 1859.

L. = MAKKAI L.—MEZEY L.: *Árpád-kori és Anjou-kori levelek*. Bp. 1960.

M. = MORAVCSIK GY.: *A magyar történet bizánci forrásai*. Bp. 1934.

R. = SZENTPÉTERY I.: *Regesta Arpadianae*. I. köt. Bp. 1923.

S. = SZENTPÉTERY I.: *Scriptores rerum Hungaricarum*. I—II. Bp. 1937—38.

T. = SCHWANDTNER G.: *Scriptores rerum Hungaricarum*. Vindobonae, 1746.

Z. = ZÁVODSZKY L.: *A szent István, szent László és Kálmán korabeli törvények és szinati határozatok forrásai*. Bp. 1904.

Szükséges továbbá azt is megjegyeznünk, hogy (fenti előadásunk elhangzása után) megjelent GYÖRFFY GYÖRGY nagyvolumenű értékelése [A „lovagszent” uralkodása (1077—1095), Történelmi Szemle, 20(1977). 533—564.] László király uralkodásáról, illetve a *László király emlékezete* [szerk. KATONA TAMÁS, Bp. 1977. Magyar Helikon] c. dokumentumkötet, melyeket a téma iránt érdeklődők nagy haszonnal forgathatnak csakúgy, mint BÁLINT SÁNDOR kiváló összefoglalását a László-kultuszról [Ünnepi Kalendárium, I. Bp. 1977. 480—504.] vagy KULCSÁR PÉTER megemlékezését [I. László törvényei, Élet és Tudomány, 32(1977). 3—6.]. Jömagunknak e témakörből korábban napvilágot látott értekezése [A kerlési (cserhalmi) útközlet leányrablás epizódjának nyomozása, JGYTF Tudományos Közleményei, 1977. 23—31.] a fent említett előadás szerves részét képezte, csupán a szigorúan értelmezett terjedelmi korlátok miatt kényszerültünk — innen kiszakítva — külön munkaként megjeleníteni azt.

¹ C. 69—70. ² M. 175—194. ³ G. 3712., M. 180—181. ⁴ M. 181—182. ⁵ M. 194. ⁶ G. 2354. ⁷ M. 180—184. ⁸ G. 190., M. 183—184. ⁹ G. 3230. ¹⁰ G. 3130., M. 189, 193—194. ¹¹ G. 3130., M. 194. ¹² M. 213. ¹³ G. 3130. ¹⁴ M. 201. ¹⁵ M. 208. ¹⁶ G. 4781. ¹⁷ G. 160. ¹⁸ G. 2583, 2586, 2587. ¹⁹ G. 2584. ²⁰ F. I, 425—426. ²¹ G. 5138. ²² G. 3598. ²³ S. I, 398—399. ²⁴ G. 872. ²⁵ G. 872, 4616, 2722. ²⁶ G. 514. ²⁷ G. 872. ²⁸ G. 872. ²⁹ G. 214. ³⁰ G. 868, 3629. ³¹ G. 868. ³² G. 514. ³³ G. 868. (innen tudjuk, hogy Rudolf László apósa volt!) ³⁴ G. 868, 214. ³⁵ G. 868, 4200. ³⁶ G. 505, 4616, 447, 2050, 339, 514, 1235 (Salamonnak nevezi!), 3622, 325, 406, 365, 2722, 4530, 4747, 2777, 3629, 1670. ³⁷ G. 447, 514, 365. ³⁸ G. 505, 447, 514, 3622. vö. még: G. 3168. ³⁹ G. 1945. ⁴⁰ G. 514, 447, 4530, 2425, 914, 1945. ⁴¹ G. 514. ⁴² G. 868. ⁴³ G. 872. ⁴⁴ G. 3598. ⁴⁵ G. 2050. ⁴⁶ G. 3622. ⁴⁷ G. 339. ⁴⁸ G. 1246. ⁴⁹ G. 1823, 514, 1094, 3143, 4298, 1246, 2576. ⁵⁰ G. 1823, 3143, 4298, 1246, 1846 [?]. ⁵¹ G. 1175, 1153. ⁵² G. 1153, 5089.

⁵³ G. 5091, 2569, 2027. ⁵⁴ G. 1175, 5091, 2027. ⁵⁵ G. 5091, 2569, 2027. ⁵⁶ G. 1462, 460. ⁵⁷ G. 1175, 1153. ⁵⁸ G. 4901, 5091, 1462, 2027, 460, 5200, 384, 5089, 1142, 5201. ⁵⁹ G. 1175, 1462, 2569, 2027, 1153, 5089. ⁶⁰ mint az 59. jz. ⁶¹ G. 1175. ⁶² G. 384. ⁶³ G. 1462, 1153, 5200, 5201. ⁶⁴ G. 5091, 5090, 2569. ⁶⁵ G. 5089. ⁶⁶ G. 460, 1142, 5201. ⁶⁷ G. 1142. ⁶⁸ G. 1175, 1462, 1153, 460, 384, 5089. ⁶⁹ G. 1462. ⁷⁰ G. 1175, 1462, 2569, 2027, 1153, 2424. ⁷¹ G. 5062, 5061, 5064. ⁷² G. 1175, 1462, 2569, 2027, 1153, 2424. ⁷³ G. 1175, 1462, 2569, 1153. (Szaniszló magyar vonatkozású csodája: G. 5090, 5089.) ⁷⁴ S. II, 320. ⁷⁵ G. 2588. ⁷⁶ G. 2589. ⁷⁷ R. I, 9—13. ⁷⁸ G. 103., F. I, 468. vö. még: G. 486. ⁷⁹ G. 1462. ⁸⁰ L. 93—94. ⁸¹ Z. 166. ⁸² F. II, 13. ⁸³ S. II, 400. ⁸⁴ S. II, 433 stb. ⁸⁵ S. II, 479. ⁸⁶ S. II, 506. (a kanonizáció ún. „Monumentumai” értéktelen kivonatok, vö. F. I, 458—460.) ⁸⁷ S. II, 459—460. ⁸⁸ S. I, 125—126. ⁸⁹ S. II, 515—527. ⁹⁰ S. II, 552. ⁹¹ Pl. F. IV/III, 493. ⁹² G. 4322. ⁹³ G. 4629. ⁹⁴ S. I, 203—209. ⁹⁵ S. I, 345—421. ⁹⁶ S. II, 35—40, 57—79, 331—339, 280. ⁹⁷ S. II, 176—193, 266—270. ⁹⁸ T. I, 111—135. ⁹⁹ B. 2D. 3—4L. ¹⁰⁰ K. 113—114.

DIE GESTALT KÖNIG LÁSZLÓ I. IN DEN MITTELALTERLICHEN QUELLEN

László Szegfű

König László I. (1077—1095) hat sich in der Festigung der feudalen Produktionsweise und Gesellschaftsordnung Ungarns unvergängliche Verdienste erworben. Aus Anlass der 900. Wiederkehr seiner Krönung analysiert der Verfasser die zeitgenössischen und fast zeitgenössischen Ansichten und Berichte in Verbindung mit dem Herrscher und stellt fest, dass László I. schon zu Lebzeiten von seinen heimischen und ausländischen Zeitgenossen hochgeschätzt wurde. Seine historische Bedeutung erkennend beginnt man unmittelbar nach seinem Tode seine hervorragende Persönlichkeit zu würdigen, seinen Kult auszubauen. Seinen ersten Höhepunkt erreicht dieser Prozess in der Wende des 12.—13. Jahrhunderts (Heiligensprechung: 1192), um dann im Ritter-Kult des 14. Jahrhunderts zu kulminieren. Im Laufe der Kämpfe um unsere nationale Existenz, unserer Freiheitsschlachten, hat sich der Kult des „ungarischen Soldatenheiligen“ vertieft, die Sagen im Volksmund sind um neue Elemente und Motive erweitert worden. Unsere Geschichtsschreibung betrachtet ihn heute aufgrund seiner im geschichtlich determinierten Gange der Gesellschaftsentwicklung eingenommenen Rolle als eine — im marxistischen Sinne des Wortes genommen — grosse historische Persönlichkeit.

ОБРАЗ ЛАСЛО I В ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКАХ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Ласло Сегфю

Король Ласло I (1077—1095) имеет большие заслуги в упрочении феодального строя и феодальных способов производства. В связи с 900 годовщиной его коронования автор анализирует мнения исследователей наших дней и современников короля относительно его деятельности. Автор статьи приходит к выводу, что уже при жизни короля деятельность Ласло I высоко оценивали отечественные и иностранные современники. Осознав его историческое значение, непосредственно после смерти они начинают восхвалять его выдающуюся личность, создают его культ. Этот процесс достигает своего апогея на повороте 12—13 вв. (канонизирование: 1192), а затем завершается рыцарским культом 14 века. В ходе освободительных войн за нашу национальную независимость культ «отечественного военного святого» углубляется, сказ о нём в устах народа обогащается новыми элементами и мотивами. Наша историография сегодня на основе его роли в исторически определённый период общественного развития Венгрии — в марксистском понимании — считает его выдающейся исторической личностью.